

پیشرفت‌هایی در قلمرو سلامت حرفه‌ای : از آغازی تنیدگی‌زا تا آینده‌ای مثبت (قسمت اول)

Advances in Occupational Health:

From a Stressful Beginning to a Positive Future (Part one)

Macik-Frey, M., Quick, J. C., & Nelson, D. L. (2007), *Journal of Management*, 33

(6), 809-840

Mohtaram Nemat Tavousi

Islamic Azad University

South Tehran Branch

محترم نعمت طاوسی

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران جنوب

روان‌شناسی سلامت حرفه‌ای (OHP) یک تخصص بین رشته‌ای است که از لحاظ نظری و پژوهشی با قلمروهای روان‌شناسی، مدیریت، سلامت عمومی، پزشکی پیشگیری، مهندسی صنعتی، همه‌گیری شناسی، پزشکی حرفه‌ای و پرستاری پیوند دارد. رغبت‌ها و همکاری‌های مشترک انجمن روان‌شناسی امریکا، مؤسسه ملی ایمنی و سلامت حرفه‌ای و آکادمی مدیریت با ایجاد استحکام و گسترش این پیوند، به دلمشغولی‌های پژوهشگران درباره سلامت حرفه‌ای و بهزیستی کارکنان پاسخ داده‌اند. پیشگیری از آسیب‌های حرفه‌ای، بیماری‌ها و اختلالات، بهبود و افزایش سلامت حرفه‌ای و نیروی حیاتی را می‌توان از هدف‌های اصلی این حرکت به شمار آورد.

قلمرو سلامت حرفه‌ای از روان‌شناسی سلامت حرفه‌ای گسترده‌تر است و با قرار گرفتن در یک شبکه بین رشته‌ای پزشکی، روان‌شناسی و مهندسی مدیریت، نقش سنگین‌تری در پزشکی پیشگیری و مشارکت‌های سلامت عمومی ایفا می‌کند. اگرچه سلامت حرفه‌ای به تسری موضوع‌های ناشی از محل کار به محیط‌های برون سازمانی نیز می‌پردازد اما زمینه اصلی پژوهش‌های آن در چهارچوب سازمانها قرار دارد.

مشارکت‌های ارزنده سلامت حرفه‌ای و روان‌شناسی سلامت حرفه‌ای در علوم رفتاری، هیجانی و مدیریتی و نیز تأکید خاص آنها بر تنیدگی و موضوع‌های مرتبط با آن در پانزده سال گذشته، ضرورت نگاه تازه‌ای به شیوه‌های گسترش و غنی‌سازی بررسی سلامت حرفه‌ای را مطرح کرده‌اند.

در مقاله‌ای که بخش نخست آن در این شماره در اختیار خوانندگان قرار می‌گیرد با مرور اختصاری بر ادبیات سلامت حرفه‌ای مانند پزشکی حرفه‌ای، روان‌شناسی سلامت حرفه‌ای و ایمنی حرفه‌ای، کوشش می‌شود تا با مطرح کردن روند شکل‌گیری تدریجی این شاخه‌ها و نیروهای مکمل در قالبی جدید، استلزام‌های آینده برای متخصصان سازمانی و مدیریت گسترش یابند.

● **پزشکی حرفه‌ای؛ سلامت عمومی و پزشکی پیشگیری در کار :** سلامت روانی کارکنان و بهزیستی آنان دارای تاریخچه‌ای طولانی است اما از دهه ۱۹۵۰ آثار مربوط به پزشکی حرفه‌ای از گسترش چشمگیری برخوردار شده‌اند. سلامت عمومی و پزشکی پیشگیری به منزله مبانی اصلی افزایش «سن انتظار» یا امید زندگی در انسان هستند و با تأکید بر

سم‌شناسی، ارگونومی و ایمنی حرفه‌ای، به گسترش حوزه‌ای منجر شده‌اند که اهمیت مخاطرات سلامت سازمانی و حرفه‌ای مانند سروصدا، اختلالات ماهیچه‌ای-اسکلتی و بهداشت صنعتی همراه با عوامل رفتاری مؤثر بر سلامت مانند روابط اجتماعی و سوء‌مصرف مواد را برجسته ساخته‌اند.

● **ایمنی حرفه‌ای:** ایمنی حرفه‌ای که از سنت مهندسی نشئت گرفته و هنوز تحت تأثیر روان‌شناسی و پزشکی پیشگیری است، از سویی براساس ویژگیهای محیط فیزیکی کار و از سوی دیگر، برحسب رفتار و اعمال انسانها در چهارچوب محیط فیزیکی تعیین می‌شود.

● **تنیدگی حرفه‌ای:** تنیدگی ناشی از کار، استیصال، مقابله و یا پیامدهای منفی تنیدگی حرفه‌ای که به عنوان موضوعهای غالب در سلامت حرفه‌ای و سازمانی در نیمه دوم قرن بیستم مطرح بوده‌اند، هنوز هم در قلمرو گسترده سلامت حرفه‌ای جایگاه خود را حفظ کرده‌اند.

● **سلامت سازمانی:** مفهوم سلامت سازمانی به منزله بخشی از روان‌شناسی سلامت حرفه‌ای که بر زمینه سازمانی متمرکز بود، عنوان شد. این مفهوم از یکسو سلامت حرفه‌ای و تأثیر آن بر بهزیستی مدیران و کارکنان و از سوی دیگر، اثربخشی و کنش‌وری سازمانی را مطرح می‌کند. به‌رغم آنکه سلامت حرفه‌ای و سلامت سازمانی قلمروهای مجزایی هستند، اما وجوه اشتراکی نیز دارند.

● **روان‌شناسی سلامت حرفه‌ای:** مبانی روان‌شناختی سلامت حرفه‌ای به مؤسسه ملی ایمنی و سلامت حرفه‌ای در سال ۱۹۹۰ باز می‌گردد. اگرچه اختلالات روان‌شناختی کانون توجه روان‌شناسی سلامت حرفه‌ای هستند اما این تخصص بین رشته‌ای، به بررسی اختلالات رفتاری و موضوعهای ایمنی در محیط کار نیز می‌پردازد. برخی از دلمشغولیه‌های روان‌شناسان سلامت حرفه‌ای از پزشکی پیشگیری، سلامت عمومی، تنیدگی حرفه‌ای و سلامت سازمانی نشئت گرفته‌اند و سپس برای دستیابی به هدفهای مدیریت افراد و سلامت سازمانی، به یک زمینه سازمانی انتقال داده شده‌اند.

عامل دیگری که در مفهوم‌سازی و تعریف سلامت حرفه‌ای نقش دارد و به منزله پیامد سطوح پایین سلامت حرفه‌ای به‌شمار می‌رود، مفهوم «بار رنج» (the burden of suffering) است؛ مفهومی که اساساً در انجمن سلامت عمومی به‌کار برده می‌شود و با موضوعهای بیماری‌زا و مرگ و میر در یک گروه حرفه‌ای مرتبط است. در سالهای اخیر، به جای تمرکز بر خطر بیماریهای روانی و جسمانی مرتبط با تنیدگی حرفه‌ای یا تمرکز بر پیامدهای سطوح پایین سلامت و بهزیستی در بررسیهای سلامت در محل کار، دیدگاه متفاوتی از مفهوم «بار رنج» در زمینه حرفه‌ای مطرح شده که بر اهمیت همه‌گیری-شناسی به عنوان شیوه بررسی «بار رنج» تأکید دارد.

مفهوم «بار رنج» شامل هزینه‌های اقتصادی و نیز دلمشغولیه‌های انسان‌دوستانه در محل کار است که هر دو جنبه آن حایز اهمیت‌اند؛ هزینه‌های اقتصادی بر خط پایه مالی شرکتها اثر دارند و رنج و درد هیجانی نیز با بیماری یا مرگ و میر همبسته‌اند. اما به دلیل عدم وجود سنجشهای استاندارد و قابل قبول، مشکلات متعددی در محاسبه هزینه‌ها و آثار رنج در جمعیت‌های حرفه‌ای وجود دارد. برای مثال، می‌توان از خود پرسید که چگونه می‌توان هیجان را به صورت پول درآورد؟ و یا ارزش زندگی انسان چیست؟

برخی از متخصصان برای بررسی پیامدهای تنیدگی سازمانی، هزینه‌های استیصال سازمانی را در دو مقوله هزینه‌های

مستقیم و هزینه‌های غیر مستقیم قرار داده‌اند. هزینه‌های مستقیم مواردی مانند غیبت و جابه‌جایی؛ عملکرد شغلی مانند تصادمها و بهره‌وری با کیفیت پایین؛ هزینه‌های مراقبت سلامت مانند نرخهای بیمه؛ و احکام جبرانی مانند احکام دادگاه درباره آزار جنسی را در بر می‌گیرند. هزینه‌های غیرمستقیم شامل مواردی چون فقدان سرزندگی؛ فروپاشیهای ارتباطی، تصمیم‌گیری نادرست و کیفیت روابط حرفه‌ای هستند.

پانزده سال تحقیق در قلمرو سلامت حرفه‌ای: روی‌آوردهای چند رشته‌ای در قلمرو سلامت حرفه‌ای در دو دهه گذشته توانسته‌اند درهم‌تنیدگی سلامت جسمانی، بهزیستی افراد، ایمنی و پیامدهای سازمانی را بیش از پیش برجسته سازند. هر یک از این عوامل می‌توانند اثر مهمی بر عوامل دیگر داشته باشند و تعامل همه آنها بر سلامت فردی کارگر و سازمان مؤثر است.

یک مرور کلی بر سه نشریه اصلی در این زمینه - مجله روان‌شناسی سلامت حرفه‌ای، مجله مدیریت سازمانی و مجله رفتار سازمانی، نشان می‌دهد که به‌رغم درخواستهای مکرر سردبیران و دیگران در جهت حرکت به سوی نگاهی جامع‌تر به سلامت، بررسیهای محدودی در قلمروهای سلامت مثبت، روان‌شناسی مثبت و برنامه‌های مداخله یا ارتقا، انجام شده‌اند و همچنان توجه به تنیدگی و موضوعهای مرتبط با تنیدگی مانند فرسودگی، مهارگری، خواسته‌ها، حمایت اجتماعی شغلی و مقابله در قلمرو سلامت حرفه‌ای یا روان‌شناسی سلامت حرفه‌ای غلبه خود را حفظ کرده‌اند. سرمقاله‌های سردبیران مجله روان‌شناسی سلامت حرفه‌ای با برجسته کردن این نکته، مطالعه قلمروهای جدید مانند الف) رفتار سازمانی مثبت و روان‌شناسی مثبت و ب) بررسیهای مداخله‌ای کاملاً کنترل شده را پیشنهاد کرده‌اند. تتریک (۲۰۰۶) تحقیق در مورد پیشایندهای بیماری و آسیبهای حرفه‌ای، سلامت مثبت، مداخله در گروههای اقلیت، موضوعهای کار - زندگی و افزایش بررسیهای بین‌المللی را ترغیب کرده است.

در شماره آینده به ارائه پژوهشهای نسبتاً جدید در قلمرو سلامت حرفه‌ای خواهیم پرداخت که نویسندگان این مقاله مروری، آنها را در دو مجموعه پژوهشی مقوله‌بندی کرده‌اند: اولین مجموعه، به چهار پیشرفت مثبت یعنی سلامت مثبت، رهبری، خلق و هیجان و انواع مداخله پوشش می‌دهد و مجموعه دوم با عنوان افقهای تازه، به چگونگی سازماندهی پژوهشهای جدید در قلمروهای فناوری، اشتغال مجازی، جهانی شدن و افزایش سن می‌پردازد.